

UDK 929Došen, V.
272-636(497.5)“176”
821.163.42.09
Prethodno priopćenje
Primljeno: 7. studenoga 2019.
Prihvaćeno za objavljivanje: 3. ožujka 2020.

DOŠENOVA JEKA PLANINE (1767.) I AŽDAJA SEDMOGLAVA (1768.) U KONTEKSTU NASLIJEĐA KATOLIČKE OBNOVE I S ASPEKTA KATOLIČKOG PROSVJETITELJSTVA

Goranka ŠUTALO, Zagreb

Hrvatska književna historiografija (Matić, Kombol, Georgijević, Bogišić i dr.) Vida Došena uglavnom opisuje kao vjerskog pisca, koji se kritikom narodnog života i običaja u osamnaestostoljetnoj Slavoniji (u Jeci planine i u Aždaji sedmoglavoj) pridružuje prosvjetiteljskim nastojanjima, čiji je slavonski predvodnik tada bio Matija Antun Relković. Došenov prosvjetiteljski rad, na tragu prvog izdanja Relkovićeve Satira ili divjega čovika (1762.), ostaje međutim nedovoljno precizno pojašnjen. U radu sam stoga nastojala Došenova djela sagledati i s aspekta katoličke obnove kao procesa dugog trajanja, ali i s aspekta katoličkog prosvjetiteljstva, čije se naznake mogu uočiti u oba Došenova djela, što je ponajprije vidljivo u isticanju važnosti korisnog djelovanja koje pridonosi javnom dobru, tj. koristi općini. Te posljednje, katoličko-prosvjetiteljske elemente smatram vrlo važnima jer se upravo na temelju njih može nešto preciznije objasniti i definirati značenje Došenova prosvjetiteljskog rada kojemu su, kao svjetovnom svećeniku, josefinske reformne ideje mogle biti bliske i prihvatljive.

KLJUČNE RIJEČI: Vid Došen, Jeka planine, Aždaja sedmoglava, katolička obnova, katoličko prosvjetiteljstvo.

Uvod

Hrvatska književna historiografija¹ Vida Došena uglavnom opisuje kao vjerskog pisca koji se međutim svojom kritikom narodnog života i običaja u osamnaestostoljetnoj Sla-

¹ Usp. Tomo MATIĆ, »V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković's Satir«, *Archiv für slavische philologie*, god. 37, br. 1/2, 1918., str. 55–81; T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, knj. 41, Zagreb, 1945., str. 65–66; Mihovil KOMBOL, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb, 1961., str. 371–372; Krešimir GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost od 16. do 18. st. u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb, 1969., str. 248–252; T. MATIĆ, »Život i rad Vida Došena«, *Djela Vida Došena*, Stari pisci hrvatski (dalje: SPH), knj. 34, (pr. Tomo MATIĆ i Antun DJAMIĆ), Zagreb, 1969., str. 5–14; Rafo BOGIŠIĆ, »Književnost prosvjetiteljstva«, *Povijest hrvatske književnosti. Od renesanse do prosvjetiteljstva*,

voniji, prisutnima u oba spomenuta djela, pridružuje prosvjeteljskim nastojanjima, čiji je slavonski predvodnik tada bio Matija Antun Relković. U takvim se, ipak većinom nedovoljno preciznim opisima, uglavnom iscrpljuje sva argumentacija u prilog Došenova² prosvjeteljskog rada.

Potrebno je ipak napomenuti kako je još Tomo Matić u raspravi na njemačkom jeziku »V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković's Satir«, primijetio da Došen u Aždaji kritizira više društvene slojeve, poput primjerice sudaca, dok je prema siromašnom puku blaži.³ Kasnije u knjizi Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda (Zagreb, 1945.) zaključuje kako je to »odjek filantropije i čuvstva socijalne pravde, što su se, u to doba budili u zapadnoj Europi«⁴. Tu međutim treba izdvojiti i pokušaj Zvonimira Bartolića da nešto preciznije smjesti Došenov rad upravo na razmeđe baroka i prosvjeteljstva, što autor čini pronalaskom sadržajnih paralela između djela isusovca Jurja Habelića u 17. stoljeću *Pervi otca našega Adama greh* (Graz, 1674.) i Došenove *Aždaje sedmoglave* (Zagreb, 1768.) u 18. stoljeću.⁵ Habelić je pritom za Bartolića »pisac baroknog protureformatorskog doba«⁶, dok je Došen »pisac neobaroknog prosvjeteljskog doba«⁷.

knj. 3, Zagreb, 1974., str. 315, 330–331; R. BOGIŠIĆ, »Hrvatska književnost 18. stoljeća«, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, god. 3, knj. 3, (Franjo GRČEVIĆ – Mladen KUZMANOVIĆ ur.), Zagreb, 1975., str. 19–20. Vidi i Helena SABLJIĆ-TOMIĆ, Goran REM, *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, Zagreb, 2003. Opširnije o Došenu usp. *Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću*, (Marijan MATKOVIĆ – Dragutin TADIJANOVIĆ ur.), Osijek, 1981. Nikica KOLUMBIĆ – Leo RAFOLT uz ime i prezime Vida Došena vežu dva atributa »vjerski i prosvjeteljski pisac.« Za spomenuto atribuiranje autori argumentaciju uglavnom pronalaze u žanrovskoj odrednici Došenovih dvaju djela (*Jeke i Aždaje*) koja su »vjersko-didaktična« čime se autor zapravo nastavlja na »prosvjeteljsku tradiciju M. A. Relkovića te na taj način uspostavlja kontinuitet književne didaktike u slavonskoj književnosti XVIII. st.« Usp. Nikica KOLUMBIĆ, »DOŠEN, Vid«, *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), sv. 3, (Trpimir MACAN gl. ur.), Zagreb, 1993., str. 531–532; L. RAFOLT, »DOŠEN, Vid«, *Hrvatska književna enciklopedija* (dalje: HKE), sv. 1, (Velimir VISKOVIĆ gl. ur.), Zagreb, 2010., str. 410. Tim se dvama djelima Došen dakle »uvrstio u predstavnike slavonskoga prosvjeteljstva.« Usp. Lahorka PLEJIĆ, »DOŠEN, VID«, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, 2000., str. 187.

² O Došenu Nikica Kolumbić navodi sljedeće biografske podatke: »Došen, Vid (Došenović, Dossen) (Tribanj podno Velebita, 1719. ili 1720. – Dubovik kraj Broda na Savi, 1778.) zaređen je za svećenika vjerojatno 1744. Stekavši najpreče znanje iz glagoljice, da bi po župama ninske biskupije mogao obavljati svećeničku dužnost, on je ubrzo otišao u Križevce da uz svećenički posao uči humaniora. Potom je u Zagrebu u sjemeništu Sv. Josipa bio kapelan na zakladi baruna Gothala, slušajući do 1749. filozofiju u isusovačkoj Akademiji, zatim godinu dana kanonsko pravo. God. 1750–52. uči u Grazu spekulativnu teologiju. Poslije svršenih nauka u siječnju 1754. na svoje traženje dobio je otpust od Ninske biskupije i primljen je u Zagrebačku biskupiju. Od studenoga te godine do lipnja 1756. bio je kapelan u Požegi, a u srpnju je postavljen za privremenog upravitelja župe u Duboviku. Tek je 1768. imenovan pravim župnikom. Vizitatori su u izvješćima isticali njegovu učenost, posebno iz područja moralke, te bogatu knjižnicu.« N. KOLUMBIĆ, »DOŠEN, Vid«, HBL, str. 531–532. O Došenovoj biografiji vidi opširnije: T. MATIĆ, »V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković's Satir«, str. 55–59, T. MATIĆ, »Život i rad Vida Došenax«, str. 5–14; Antun DJAMIĆ, »Vid Došen u dokumentima i literarnim povijestima«, *Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću*, Osijek, 1981., str. 31–41.

³ T. MATIĆ, »V. Došen, insbesondere seine Jeka«, str. 79–80.

⁴ T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad*, str. 66.

⁵ Tu sličnost između Jurja Habelića i Vida Došena uočio je, prije Bartolića, Krešimir Georgijević. Usp. K. GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost*, str. 249.

⁶ Zvonimir BARTOLIĆ, »Sadržajne paralele između Vida Došena i Jurja Habelića«, *Zbornik radova o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću*, Osijek, 1981., str. 50.

⁷ Z. BARTOLIĆ, »Sadržajne paralele između Vida Došena i Jurja Habelića«, str. 50.

Nastojanjem zagrebačkog biskupa Thauszya, »koji je 1751. s đakovačke biskupske stolice prešao na zagrebačku«⁸, na mjesto upravitelja župa u Slavoniji, umjesto franjevaca, postavljeni su svjetovni svećenici. Godine 1756., pojašnjava dalje Matić, »više [je] župa oduzeta franjevcima tadašnje bosanske provincije, pa je tom zgodom Došenu povjerena uprava župe u Duboviku«⁹. Stav da svećenstvo treba biti pod državnom kontrolom, kako to pojašnjava Hoško, bio je na snazi još u vrijeme Marije Terezije »jer je 1765. državni kancelar Kaunitz zahtijevao ovu podložnost klera državi izjavivši da svećenici ne smiju nasilno i svojevotjno obavljati ono što spada na vjerovanje i crkvenu stegu jer je i državi stalo da vjerovanje bude u skladu s evanđeljem, a da crkvena stega i bogoslužje odgovaraju potrebi javnog dobra«¹⁰. Svećenici u vrijeme jozefinizma postaju dakle državni činovnici koji dobivaju, navodi Hoško, vrlo važnu zadaću – »poučavanje naroda s namjerom da ga se oslobodi od praznovjerja i dovede do »prosvijetljene« vjere«¹¹. Naglasak je stoga stavljen na pastoralnu, a ne više samo na liturgijsku službu i slavljenje euharistije, što je bilo svojstveno svećenstvu katoličke obnove nakon Tridentskog koncila, zaključuje Hoško. Međutim, još u vrijeme protureformacije, kako to navodi britanski povjesničar Michael Mullett, Crkva se počinje suočavati s izazovom međusobnog približavanja klera i puka pa se o svećenstvu počinje razmišljati kao o pozivu i profesiji »novog doba« naklonjenog »djelovanju« u kojemu svećenici postaju kvalificirani profesionalci za obavljanje triju važnih dužnosti: liturgija, propovijed i slušanje ispovijedi.¹² Tako osposobljeno svećenstvo u stanju je prepoznati razne oblike pučkih praznovjerja koje treba »ispraviti«, odnosno zamijeniti ih podukom ispravne kršćanske doktrine, štiteći i razlikujući tako sveto od profanog, čime se puku, putem svećenika kao posrednika, otvara put spasenja.¹³ Uspjeh tridentskog katolicizma kao *longue durée* koncepta, unatoč jansenističkom neodobravanju, pojašnjava američki povjesničar Ronnie Po-Chia Hsia, nije toliko u suzbijanju praznovjerja koliko u »usađivanju« pravovjerja u tradicionalnu i popularnu duhovnost.¹⁴ Od druge polovine 17. stoljeća, kako navodi francuski povjesničar Delumeau, svjetovni svećenici počinju iskazivati netrpeljivost prema redovnicima, što se osobito osjećalo »u jansenističkom pokretu«, a takvo je stanje »uz izvesne nijanse vladalo u čitavom katoličkom svetu«, zaključuje autor.¹⁵ Svjetovni su svećenici dakle, pojašnjava njemački teolog i povjesničar Ulrich L. Lehner, umjesto crkvenih redova, za katoličke prosvjetitelje bili važni propagatori reformnih ideja i modernizacije Crkve, koji su te nove ideje trebali širiti dalje među pukom.¹⁶ Reforma Bečkog sveučilišta (1752.), koju je, za vrijeme vladavine Ma-

⁸ T. MATIĆ, »Život i rad Vida Došena«, str. 7.

⁹ *Isto*, str. 7.

¹⁰ Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, Zagreb, 2007., str. 93.

¹¹ *Isto*, str. 79.

¹² Michael MULLETT, *The Counter-Reformation and the Catholic Reformation in early modern Europe*, London, New York, 1995., str. 16, 18.

¹³ Ronnie PO-CHIA HSIA, *The World of Catholic Renewal, 1540–1770*, Cambridge University Press, 2005., str. 121.

¹⁴ *Isto*, str. 224–225.

¹⁵ Jean DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera* (prev. Vera ILIJIN), Novi Sad, 1993., str. 96. Svi citati u radu navode se prema srpskome prijevodu Žan Delimo, *Katolicizam između Lutera i Voltera* (prev. Vera ILIJIN), Novi Sad, 1993.

¹⁶ Ulrich L. LEHNER, »The many faces of the Catholic Enlightenment«, *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe*, (ur. Ulrich L. LEHNER, Michael PRINTY), Leiden, Boston, 2010., str. 43.

rije Terezije, kako to ističe Juraj Kolarić, provodio »dvorski liječnik Gerhart van Swieten, Nizozemac, jansenist i neprijateljski raspoložen prema isusovcima« i kasnija »intenzivna reorganizacija studija« u vremenu od 1774. do 1776. godine prema uputama opata St. Rautenstraucha rezultirat će i drukčijim odgojem svećenika »sa svrhom da poslije postanu odani državni činovnici«¹⁷.

Kao svjetovni svećenik (župnik) Došen je od 1769. godine obnašao i dužnost profesora moralke i direktora Akademije u Požegi, sve do ukinuća studija filozofije i moralke u spomenutoj Akademiji.¹⁸ Došenu su stoga kao svjetovnom svećeniku jozefinske reformne ideje bile bliske, pa i prihvatljive.

1. O terminima »katolička obnova« i »katoličko prosvjetiteljstvo«

Iako se u radu ne bavim ispisivanjem kompleksnog pregleda povijesti naslovnih termina, koji bi sam po sebi bio dostatan za samostalan rad, mislim da je vrlo važno barem ukratko upozoriti na postojeću terminološku problematiku, a s glavnim ciljem što boljeg i cjelovitijeg razumijevanja Došenovih djela u kontekstu katoličke obnove i katoličkog prosvjetiteljstva. Ugledni njemački crkveni povjesničar Hubert Jedin jezgrovito pojašnjava pojmove katolička reforma i protureformacija te daje prednost nazivu katolička reforma »jer se time izbjegava izraz reformacija«¹⁹. *Katolička reforma* naime, kako to pojašnjava Jedin, »upućuje na kontinuitet nastojanja oko obnove Crkve na prijelazu od 15. na 16. stoljeće, ne isključujući, kao što je to slučaj kod oznake »restauracija«,²⁰ novopridošle elemente i utjecaje vjerskog raskola na rast toga pokreta«²¹. Jedin međutim ipak zaključuje kako i termin *protureformacija* ima svoje opravdanje pa je on potreban kao nužna nadopuna nazivu *katolička reforma*. Osobit naglasak Jedin dakle stavlja na reformu, ali i na izniman značaj Tridentskog koncila jer je »protestantskoj »reformatio« suprotstavio katoličku reformu«²². Američki povjesničar, isusovac John W. O'Malley u vrlo vrijednoj knjizi *Trent and all that. Renaming Catholicism in the Early Modern Era* (London, 2000.), koja se uvelike oslanja na Jedinov esej *Katolische Reformation oder Gegenreformation?*

---

¹⁷ Juraj KOLARIĆ, »Prosvjetiteljstvo i jozefinizam u Zagrebačkoj biskupiji«, *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, (Antun ŠKVORČEVIĆ gl. ur.), Zagreb, 1995., str. 311.

¹⁸ N. KOLUMBIĆ, »DOŠEN, Vid«, (HBL), str. 532. Tomo MATIĆ navodi kako je Došen dužnost profesora moralke i direktora Akademije u Požegi obnašao pune tri godine (od listopada 1773. do listopada 1776). Nakon ukinuća isusovačkog reda (1773), ističe Matić, kada je Akademija u Požegi ostala bez profesora zagrebački biskup, po nalogu Marije Terezije, za tu dužnost bira svećenike (pa tako i Došena) »koji će uz sudjelovanje nekih sekulariziranih isusovaca nastaviti rad u požeškoj akademiji dok se konačno ne provede zasnovana opća školska reforma.« Usp. T. MATIĆ, »Život i rad Vida Došena«, str. 8.

¹⁹ Hubert JEDIN, »Katolička reforma i protureformacija«, *Velika povijest crkve*, sv. 4, (Hubert JEDIN ur.), Zagreb, 2004., str. 356.

²⁰ Termin katolička obnova za Jedinu je problematičan jer u njemu nije dostatno izražen kontinuitet sa srednjim vijekom, ali ni elementi *tridentske reforme*. Usp. H. JEDIN, »Katolička reforma i protureformacija«, str. 355.

²¹ *Isto*, str. 356.

²² H. JEDIN, »Katolička reforma i protureformacija«, str. 411. Za detaljniji uvid u spomenutu problematiku upućujem na JEDINOV esej *Katolische Reformation oder Gegenreformation? Ein Versuch zur Klärung der Begriffe nebst einer Jubiläumsbetrachtung über das Trienter Konzil*, Luzern, 1946. i knjigu *Geschichte des Konzils von Trient*, Band 3, Freiburg – Basel – Wien, 1970.

(1946.), koji kritički propituje, pozabavio se upravo različitim terminološkim rješenjima (protureformacija, katolička reformacija, tridentska reformacija, tridentsko doba i sl.), koja se pojavljuju kao oznake za katolicizam u ranome novom vijeku.²³ Tu šarolikost termina O'Malley ne kritizira kao isključivo negativnu pojavu, nego naglašava potrebu prihvaćanja šarolike nomenklature jer, kako navodi, svaki od termina ukazuje na neki važan aspekt stvarnosti.²⁴ Upravo zbog toga O'Malley ističe korisnost tradicionalnih termina poput *protureformacije* i *katoličke reformacije*, koji se međutim ne bi smjeli koristiti preslobodno,²⁵ odnosno kao sinonimi za katolicizam u ranome novom vijeku. Kao terminološko rješenje O'Malley stoga predlaže »ranonovovjekovni katolicizam«, kojim označava razdoblje nakon Velike shizme Zapadne crkve (1378. – 1417.), odnosno Stogodišnjeg rata (1337. – 1453.) do Francuske revolucije (1789.), svjestan pritom činjenice da navedeno razdoblje nije u svim zemljama nastupilo istodobno.²⁶ Zbog toga O'Malley ne dovodi u međusobnu opreku »moderni« i srednjovjekovni katolicizam, nego »ranonovovjekovni katolicizam« promatra kao važan dio ranonovovjekovne povijesti.²⁷ Pozivajući se na Jedina, i O'Malley ističe važnost Tridentskog koncila, i time opravdanost termina »tridentsko doba«, koji autor shvaća kao proces dugog trajanja – obuhvaća razdoblje od sredine 16. stoljeća, zahvaća čitavo 17. stoljeće, a odjeci Koncila mogu se prepoznati čak i do sredine 20. stoljeća.²⁸ Jean Delumeau, učenik škole Annales, kako to ističe O'Malley, u knjizi simptomatičnog naslova *Le Catholicisme entre Luther et Voltaire* (Paris, 1971.),²⁹ ne bavi se tradicionalnim pojmovima protureformacija, katolička reformacija i slično, ali ni poviješću Katoličke crkve kao institucije.³⁰ Umjesto toga Delumeaua zanima povijest konfesionalnog mentaliteta kao *longue durée* koncepta,³¹ na što upućuje i naslov knjige. Odmah na početku knjige, u uvodnoj napomeni, Delumeau ističe kako je nastojao izložiti »originalnost, bogatstvo i snagu tridentskog katolicizma, ne previđajući pri tom činjenicu da je bio i veoma krut«³². Prema tom autoru u samoj je srži katoličke reformacije »njezin prodor u svakodnevni verski život«³³ iz čega proizlazi da je tridentski katolicizam vjernicima pružio izvjesnu dozu sigurnosti dajući im zaštitu uz pomoć svetih tajni (npr. krštenje, krizma), koje su bile iznova vrednovane. Prema autoru, dvije su reformacije (Lutherova i rimska) tek »dva komplementarna aspekta istog procesa hristijanizacije«³⁴. I protestantsku i katoličku reformaciju Delumeau dovodi u opreku sa srednjovjekovnim kršćanstvom,

²³ Na O'Malleyevu knjigu, kao i razne druge, uputila me dr. sc. Teodora SHEK BRNARDIĆ, čija je knjiga *Svijet Baltazara Adama Krčelića. Obrazovanje na razmeđu tridentskoga katolicizma i katoličkoga prosvjetiteljstva*, Zagreb, 2009., a posebice njezin nadasve informativan uvodni dio, uvelike poslužila kao važan poticaj, inspiracija i smjer za moja istraživanja na tome tragu.

²⁴ John W. O'MALLEY, *Trent and all that. Renaming Catholicism in the Early Modern Era*, London, 2000., str. 5.

²⁵ *Isto*, str. 7.

²⁶ *Isto*, str. 8.

²⁷ *Isto*, str. 9.

²⁸ J. W. O'MALLEY, *Trent and all that*, str. 135.

²⁹ Knjiga je, kako je u uvodu navedeno, dostupna i u srpskome prijevodu.

³⁰ J. W. O'MALLEY, *Trent and all that*, str. 101.

³¹ *Isto*, str. 101.

³² J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 5.

³³ *Isto*, str. 319.

³⁴ *Isto*, str. 5–6.

stavljajući pritom osobit naglasak na problem neobrazovanih seoskih župnika na temelju čega autor zaključuje kako je uoči reformacije prosječni zapadni čovjek bio vrlo »površno uveden u hrišćanstvo«³⁵. Iz toga dakle proizlazi da su dvije spomenute reformacije »bile dva prividno suprotstavljena, ali u stvari konvergentna procesa hristijanizacije masa«³⁶. Delumeau piše o procesu folklorizacije kršćanstva,³⁷ koji zapravo podrazumijeva različite oblike preživjelih poganskih običaja koji se »uvlače« u kršćansku vjeru, najčešće u vidu provođenja raznih ceremonija i praznika, no ponekad su takvi utjecaji prepoznatljivi i u samom vjerovanju, čime se zapravo, kako pojašnjava autor, zalazi u poganstvo.³⁸ Za spomenuti je proces, navodi Delumeau, odgovoran »narodni mentalitet«, koji je »nesvesno folklorizovao hrišćanstvo«.³⁹ Ključna promjena događa se, ističe autor, u drugoj polovici 17. stoljeća (točnije nakon 1650.), kada se sve snažnije osjeća djelovanje dviju kršćanskih reformacija, što će svakako rezultirati »pojavom jednog novog mentaliteta«⁴⁰ koji će biti usmjeren protiv raznih oblika praznovjerja. Borba protiv poganskog mentaliteta, kao i nastojanje da se vjera spiritualizira, važne su odlike, prema Delumeau, i »katoličkog Aufklärunga«⁴¹, koji autor definira na sljedeći način: »Katolički *Aufklärung*, koji je pastirsko ispitivanje savjesti, nemoguće je pravilno proceniti ako ga ne smestimo u kontekst preterivanja koja je trebalo da spreči. Bio je borba za jedno pročišćeno hrišćanstvo, protiv »barokne« pobožnosti iskrivljenih devotio. Objavio je rat verovanju u veštice, oprostajnice, hodočašća koja donose izlječenje, nerazumljive mise kojima su vernici pripisivali neku vrstu magičnog svojstva i poveo borbu protiv starudija od statua i relikvija zbog kojih su se crkve pretvarale u sveta đubrišta.«⁴²

Michael Mullett u eseju naslovljenu *The Counter – Reformation and the Catholic Reformation in early modern Europe* (London, New York, 1995.)⁴³ o protureformaciji, odnosno katoličkoj reformaciji također piše kao o procesu dugog trajanja, koji dakle nije mogao biti završen do 1600., odnosno 1650. godine,⁴⁴ iz čega proizlazi da je za razumijevanje ranonovovjekovnog katolicizma ključno tek vrijeme nakon 1650. godine.⁴⁵ Izvore obiju reformacija, protestantske i katoličke, Mullett pronalazi u kasnosrednjovjekovnom kršćan-

³⁵ Isto, str. 273.

³⁶ Isto, str. 273.

³⁷ J. DELUMEAU, »Folklorizacija hrišćanstva«, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 280–285.

³⁸ J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 280–281.

³⁹ Isto, str. 282.

⁴⁰ Isto, str. 291.

⁴¹ J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 298. Tu nijansiranu razliku između *tridentskog katolicizma* i *katoličkog prosvjetiteljstva* pojasnila je Teodora Shek Brnardić u uvodnom dijelu već spomenute knjige *Svijet Baltazara Adama Krčelića*. Prema autorici, dakle, *tridentski katolicizam* označava »nastojanje Katoličke crkve da provede odredbe Tridentskog koncila u praksu, pogotovo obrazovanje novog klera, evangelizacijske misije i katehiziranje puka«, dok je *katoličko prosvjetiteljstvo* »usmjereno na praktično i umjereno kršćanstvo, pročišćeno od prenatrpanih i vanjski usmjerenih baroknih pobožnih praksi«. Usp. T. SHEK BRNARDIĆ, *Svijet Baltazara Adama Krčelića*, str. 44. Usp. i autoričin članak »Pomaganje dušama« kao misija: osnivanje zagrebačkog isusovačkog kolegija u kontekstu tridentskoga katolicizma«, *Tridentska baština. Katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama*, Romana HORVAT (gl. ur.), Zagreb, 2016., str. 441–459.

⁴² J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 298–299.

⁴³ Prvo izdanje eseja je iz 1984. godine.

⁴⁴ M. MULLETT, *The Counter – Reformation and the Catholic Reformation*, str. 2.

⁴⁵ R. PO-CHIA HSIA, *The World of Catholic Renewal*, str. 6.

stvu te ističe važnost Tridentskog koncila. Upravo je protureformacija, kako to pojašnjava Mullett, stavljanjem naglaska na praktičnu duhovnost (za koju je i briga za bolesne oblik molitve), odigrala važnu ulogu u počecima »doba efikasnosti«.⁴⁶

Ronnie Po-Chia Hsia u knjizi naslovljenoj *The World of Catholic Renewal, 1540–1770* (Cambridge University Press, 2005.), katoličku obnovu (*Catholic Renewal*) tumači kao proces dugog trajanja (1540. – 1770.), na što ukazuje već i sam naslov knjige. Takvu pojavu u Srednjoj Europi Po-Chia Hsia objašnjava i time što su mnoge odredbe, koje su donesene na Tridentskom koncilu, zaživjele tek nakon 1660., a pravi plodovi reformi mogli su se uočiti tek u 18. stoljeću.⁴⁷ Pojavu katoličke obnove u Srednjoj Europi Po-Chia Hsia pojašnjava pomoću dvaju različitih i međusobno suprotstavljenih fenomena, koji su uvelike uvjetovali njezinu specifičnost na spomenutom prostoru. S jedne je strane, dakle, riječ o tridentskom katolicizmu, kojem su svojstvene reforme (jačanje autoriteta reformnih biskupa, pojava isusovaca, discipliniranje klera), dok je s druge strane tradicionalni katolicizam, koji je nastojao obraniti »korporativne privilegije i pobožne prakse«.⁴⁸ Termine katolička reforma i protureformacija Po-Chia Hsia sagledava u širem kontekstu svjetske povijesti iz čega proizlaze četiri osnovne teme kojima se autor bavi u analizi katoličke obnove: reorganizacija doktrine i Katoličke crkve odozgo, interakcija između politike i religije u Europi, društvene i kulturne manifestacije katoličke obnove te susret katoličke Europe s nekršćanskim svijetom.⁴⁹

U naslovu rada koristim se terminom *katolička obnova*, koji je, kako je to već istaknula Teodora Shek Brnardić, »uvriježen i u hrvatskoj ranonovovjekovnoj historiografiji«⁵⁰. Za termin *katolička obnova* odlučuju se i hrvatski crkveni povjesničari Franjo Emanuel Hoško i Slavko Kovačić »jer upravo taj naziv pokazuje da djelovanje Crkve među Hrvatima od druge polovice XVI. stoljeća pa do posljednjih dvaju desetljeća XVIII. ima širok vlastiti djelatni program i ponajprije obnovnu usmjerenost, a neusporedivo je manje odgovor na pojavu reformacije«⁵¹. Stoga je »gotovo istovjetan program katoličke obnove«⁵² na politički vrlo razjedinjenom hrvatskom prostoru, kako to pojašnjavaju autori, važan faktor povezanosti Katoličke crkve u Hrvata u spomenutom razdoblju. O pojmu katoličke obnove, koji je pogrešno svesti samo na protureformaciju, pisao je i crkveni povjesničar Stjepan Krasić, koji je katoličku obnovu također sagledao u kontekstu dugoga trajanja, istaknuvši pritom i njezinu vezu s kasnim srednjim vijekom.⁵³

⁴⁶ M. MULLETT, *The Counter-Reformation and the Catholic Reformation*, str. 29–30.

⁴⁷ R. PO-CHIA HSIA, *The World of Catholic Renewal*, str. 76.

⁴⁸ *Isto*, str. 76.

⁴⁹ *Isto*, str. 7.

⁵⁰ T. SHEK BRNARDIĆ, *Svijet Baltazara Adama Krčelića*, str. 38. Nije stoga slučajno što i zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog 2013. godine povodom obilježavanja 450. obljetnice završetka Tridentskoga koncila nosi naslov *Tridentska baština. Katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama*, Zagreb, 2016.

⁵¹ Franjo Emanuel HOŠKO – Slavko KOVAČIĆ, »Crkva u vrijeme katoličke obnove«, *Hrvatska i Europa, kultura, znanost i umjetnost*, sv. 3, Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII st.), Ivan GOLUB (ur.), Zagreb, 2003., str. 165.

⁵² F. E. HOŠKO, S. KOVAČIĆ, »Crkva u vrijeme katoličke obnove«, str. 165.

⁵³ Usp. Stjepan KRASIĆ, *Počelo je u Rimu, Katolička obnova i normiranje hrvatskoga jezika u XVII. st.*, Dubrovnik, 2009., str. 124. Vidi i: Daniel PATAFTA, »Protureformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj«, *Podravina*, god. 4, br. 8, Koprivnica, 2005., str. 34, 33–46.

»Od 1690-ih pa sve do Francuske revolucije, tzv. »prosvijećeni katolicizam« sve više iza- ziva svjetonazor tridentske Crkve«,⁵⁴ konstatira Po-Chia Hsia te zaključuje kako je vri- jeme katoličke obnove završilo zapravo puno prije Francuske revolucije. Taj, kako ga Po-Chia Hsia imenuje, »prosvijećeni katolicizam«, predvodili su istaknuti intelektualci (Van Espen, Febronius, Muratori), a tolerirale su ga nacionalne Crkve i podupirali katolič- ki prinčevi.⁵⁵ Takva neslaganja među katoličkom elitom, kojoj u 18. stoljeću prestaju biti zanimljive »misterije i slave tridentskog katolicizma«,⁵⁶ duboko će potkopati duh Tridenta iznutra. Katoličko prosvjetiteljstvo⁵⁷ precizno je definirao Ulrich L. Lehner, koji ga tu- mači kao heuristički koncept koji opisuje različite fenomene koje su podržavali katolički intelektualci u 18. i ranom 19. stoljeću, inspiriran je reformama Tridentskog koncila, ali i modernom protestantskom mišlju te nastoji pokazati da katolicizam može biti privlačan akademskim i političkim elitama jer je kompatibilan s racionalizmom te je u stanju pri- grliti moderne ekonomske i znanstvene teorije.⁵⁸ Katolički su prosvjetitelji, pojašnjava Lehner, otvoreni prema novim filozofskim i znanstvenim postignućima sve dok temeljne dogme Crkve (utjelovljenje, Trojstvo, sakramenti) nisu dovedene u pitanje.⁵⁹ Katoličko prosvjetiteljstvo stoga, kako ga Lehner tumači, ima dva korijena; prvi proizlazi iz trident- skih reformi, a drugi iz jansenizma.⁶⁰ Jansenisti se u 18. stoljeću bore za »decentralizaciju Crkve, povećanje redovničke discipline, bolje obrazovanje i plaću za svećenstvo, prak- tično obrazovanje laika i veće slobode u individualnim vjerskim praksama«,⁶¹ što će ubr- zo prihvatiti i »prosvijećeni katolici«⁶² poput talijanskog povjesničara Lodovica Antonia Muratoria (1672. – 1750.), koji je osobito utjecao na katoličke prosvjetitelje u Austriji.⁶³ Vrlo važna maksima katoličkih prosvjetitelja postaje korisnost⁶⁴ pa se stoga velika važnost

⁵⁴ R. PO-CHIA HSIA, *The World of Catholic Renewal*, str. 231.

⁵⁵ *Isto*, str. 231.

⁵⁶ *Isto*, str. 231.

⁵⁷ O katoličkom prosvjetiteljstvu vidi opširnije zbornik radova *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe*, Ulrich L. LEHNER – Michael PRINTY (ur.), Leiden, Boston, 2010., a osobito tekstove Ulricha L. LEHNERA (»The many faces of the Catholic Enlightenment«, str. 1–61) i Harma KLUETINGA (»The Catholic Enlightenment in Austria or the Habsburg Lands«, str. 127–160) u navedenom Zborniku te knjige Michaela PRINTYA, *Enlightenment and the Creation of German Catholicism*, New York, 2009. i Ulricha L. LEHNERA *The Catholic Enlightenment. The Forgotten History of a Global Movement*, New York, 2016. U hrvatskoj historiografiji upućujem na knjige i radove Franje Emanuela HOŠKA *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2000., »Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog jozefinizma«, *Croatia christiana periodica*, god. 29, br. 55, Zagreb, 2005., str. 115–161, »Hrvatska crkvena historiografija o tzv. kasnom jansenizmu u idejnom sustavu jozefinizma«, *Scrinia Slavonica*, god. 5, br. 1, Slavonki Brod, 2005., str. 144–161, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, Zagreb, 2007. i posebice na već više puta spominjanu knjigu Teodore SHEK BRNARDIĆ, u kojoj autorica detaljnije pojašnjava spomenuti koncept s uputom na literaturu.

⁵⁸ L. LEHNER, »The many faces of the Catholic Enlightenment«, str. 2–3.

⁵⁹ L. LEHNER, *The Catholic Enlightenment*, str. 11.

⁶⁰ L. LEHNER, »The many faces of the Catholic Enlightenment«, str. 18–21. Jean Delumeau primjerice napo- minje kako se začeci jansenizma uočavaju u dekretima Tridentskoga koncila »i u svemu onome što je na tom koncilu prečutano«. Usp. J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 184.

⁶¹ L. LEHNER, »The many faces of the Catholic Enlightenment«, str. 22.

⁶² *Isto*, str. 23.

⁶³ T. SHEK BRNARDIĆ, *Svijet Baltazara Adama Krčelića*, str. 135–136.

⁶⁴ Djelotvornost, odnosno važnost korisnog djelovanja, Delumeau povezuje s tridentskim katolicizmom, osobi- to s djelatnošću misionara u 17. stoljeću te brigom *svetih ljudi* za slabe i bolesne. Ono što je, prema Delume- au, zajedničko katoličkim i protestantskim zemljama još od 16. stoljeća jest puno veća briga svećenika »za

pridaje praktičnosti (»praktičnoj vjeri«⁶⁵), koja je zapravo »uz pomoć prosvjetiteljstva, ponovno otkrivanje tridentskih reformi«⁶⁶. Iz toga proizlazi da je »država odgovorna za ostvarenje sreće i ispravno bogoštovlje, a Crkva za unutarnje duhovno dobro vjernika«⁶⁷. Njemački povjesničar i teolog Harm Klueting, koji se sustavnije bavio katoličkim prosvjetiteljstvom u Austriji, odnosno u habsburškim nasljednim zemljama,⁶⁸ upravo jozefinizam, ali i jansenizam, smatra ključnom i osebujnom sastavnicom katoličkog prosvjetiteljstva u Austriji i ne svodi ga samo na vrijeme vladavine Josipa II. (1780. – 1790.) nego terminom obuhvaća i vrijeme Karla VI. te Marije Terezije.⁶⁹ Prema Jeanu Delumeau, »gruba politika Josipa II. prema veri može se objasniti njegovom željom da crkvu u većoj meri pokori jednoj državi koja je više centralizovana, njegovim neprijateljskim stavom prema misticismu, njegovom brigom za korisno i delotvorno«⁷⁰, što će u 18. stoljeću postati svojevrsni »duh vremena« nesklon »životu u manastiru koji se smatra nekorisnim i gotovanskim«⁷¹. Takav stav, ističe Delumeau, neće biti stran ni svjetovnim svećenicima.⁷²

2. Došenova Jeka i Aždaja sedmoglava između⁷³ katoličke obnove i katoličkog prosvjetiteljstva

*2.1. Jeka planine koja na pisme Satira i Tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara. Ovi kratki trudi ječe, dok još lito i sad teče. Štampano u Zagrebu po faktoru Antonu Jandera, 1767.*⁷⁴

Kada je 1767. godine Tamburaš slavonski oštro napao Matiju Antuna Relkovića nakon prvog izdanja *Satira iliti divjag čovika* (Dresden, 1762.), u obranu tom prvom piscu »svjetovne prosvjetne književnosti u Slavoniji«⁷⁵ odmah je stao Vid Došen u *Jeci planine*,⁷⁶ kraćem osmeračkom spjevu ispjevanom u 1968 stihova i podijeljenom na dva dijela (Dio prvi 1–582, Dio drugi 583–1968) uz uvodno *Pokazanje* u prozi. U *Pokazanju* Došen hvali

ovozemaljsku sudbinu čoveka nego što je to ranije bio slučaj«, J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 128–129.

⁶⁵ L. LEHNER, »The many faces of the Catholic Enlightenment«, str. 27.

⁶⁶ *Isto*, str. 27.

⁶⁷ *Isto*, str. 27.

⁶⁸ Vidi opširnije H. KLUETING, »The Catholic Enlightenment in Austria«, str. 127–160.

⁶⁹ *Isto*, str. 140.

⁷⁰ J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 341.

⁷¹ *Isto*, str. 340.

⁷² *Isto*.

⁷³ Prijedlogom između poslužio se Franjo Emanuel HOŠKO u knjizi *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, dok Teodora SHEK BRNARDIĆ u knjizi o Adamu Baltazaru Krčeliću njegovo obrazovanje, da djelomično parafraziram naslov, smješta na razmeđu tridentskoga katolicizma i katoličkoga prosvjetiteljstva. Mislim da se i djela Vida Došena vrlo dobro mogu smjestiti u navedene okvire što ću nastojati pojasniti dalje u tekstu.

⁷⁴ Svi citati u radu preuzeti su iz *Djela Vida Došena*, SPH, knj. 34, Tomo MATIĆ – Antun DJAMIĆ (prir.), Zagreb, 1969.

⁷⁵ T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad*, str. 67.

⁷⁶ *Jeka planine* prvo je Došenovo anonimno tiskano djelo, no već su je autorovi suvremenici (J. Jakošić, B. A. Krčelić i A. T. Blagojević) pripisali Došenu. Usp. L. RAFOLT, »DOŠEN, Vid«, (HKE), str. 410.

Relkovića, koji je kao vojnik napisao vrijednu knjigu, a s ciljem »da s ovim novim glasom prosti puk lakše uzdigne da nauk sebi potribiti slatko poslušak«⁷⁷. Nakon pohvale Relkovića, Došen kritizira nekog *omrčenog viteza uz tamburu*, koji »onaj pofaljeni nauk more omrčiti, tamno zamazati i u blato oboriti«⁷⁸. Na kraju pojašnjava svrhu toga kratkog uvoda koji piše za one koji možda nisu čitali Relkovićeve Satira i Tamburaševu kritiku pa uz pomoć osnovnih informacija, iznesenih u Pokazanju, autor pomaže potencijalnim čitateljima da bolje razumiju njegovu Jeku.

Prvi dio Jeka Došen započinje tako što si dodjeljuje ulogu objektivnog promatrača, onog trećeg, odnosno suca koji treba prosuditi tko je u pravu između dvojice koji se ne slažu. Relkovića pritom Došen opisuje kao viteza koji »tamne mane kudi / i na kripost živo budi«⁷⁹. *Tamburašu* međutim, u drugome dijelu *Jeke*, pripisuje pejorativne atribute poput *šupljeglavi* ili *šišan*, na temelju čega se može zaključiti kako je *Tamburaš* redovnik, najvjerojatnije slavonski franjevac.⁸⁰ Došen se naime, kada kritizira *Tamburaša slavonskog*, a brani Relkovića obično služi oprekama ludost – krepost, tmina – svjetlost, a ta se kritika mjestimice, preko *Tamburaša* kao metonimije, širi i na slavonske franjevce uopće.

Pišući o Relkovićevim zaslugama za slavonski puk u prvom dijelu *Jeke*, Došen ističe; potrebu pravovremenog obrazovanja male djece za koje je važan »strah Božji« i s njim knjiga te nauk koji će Slavoncima biti na korist (»i da zaman znoj ne žderu / dal da slide svi umiću, / da š njom stignu željnu sriću«) jer to i »razumni drugdi rade«.⁸¹ U navedenom se opisu vrlo dobro zrcali Došenova pozicija »između« katoličke obnove i katoličkog prosvjetiteljstva, s jedne strane riječ je i dalje o potrebi bazične katehizacije puka (odnosno male djece), dok se s druge strane hvale korisna, praktična znanja koja imaju nemali doprinos za opće dobro i sreću zajednice.

Prvi dio *Jeke* Došen dakle koristi kako bi pohvalio Relkovića i njegova *Satira*, odnosno sve ono novo što Satir donosi kada kritizira stare običaje, uz koje Došen nerijetko veže pejorativne atribute *smradni* i *tupi* te ih ponekad, sukladno u iluminizmu često prisutnoj metafori svjetla, veže uz tamnost pa otuda proizlazi i sintagma »stare tmine«⁸². U te stare običaje ubrajaju se dakle Relkovićeve turske skule (kolo, divan, posilo), pirovi na kojima se »ždere«⁸³ i pije, loš običaj Slavonaca koji djecu ne šalju na nauk »koji diže k Bogu«,⁸⁴

⁷⁷ Vid DOŠEN, »Jeka planine koja na pisme Satira i Tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara. Ovi kratki trudi ječe dok još lito i sad teče«, *Djela Vida Došena*, SPH, knj. 34, T. MATIĆ – A. DJAMIĆ (prir.), Zagreb, 1969., str. 16.

⁷⁸ V. DOŠEN, »Jeka planine«, str. 16.

⁷⁹ *Isto*, »Jeka planine«, str. 17.

⁸⁰ Napeti odnosi između franjevaca i svjetovnih svećenika postojali su, kako navodi Tomo Matić, još za vrijeme osmanske dominacije u Slavoniji, a u toj su borbi tijekom 18. stoljeća franjevci pomalo uzimali. Usp. T. MATIĆ, *Adam Tadija Blagojević. Prilog za historiju hrvatske književnosti osamnaestoga vijeka*, Zagreb, 1929., 136–137. Branko Drechsler u knjizi *Slavonska književnost u XVIII. vijeku iz 1907.*, pišući o Blagojevićeveu *Pjesniku-putniku*, navodi da se pod pseudonimom *Tamburaša slavonskog* najvjerojatnije krije slavonski franjevac Đuro Rapić. Usp. B. DRECHSLER, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Zagreb, 1907., str. 29–40. O tome usp. više T. MATIĆ »Život i rad Vida Došena«, str. 10–11.

⁸¹ V. DOŠEN, »Jeka planine«, str. 18.

⁸² *Isto*, str. 19.

⁸³ *Isto*, str. 18.

⁸⁴ *Isto*, »Jeka planine«, str. 18.

»tamne riči i psovanje, / nered, proždor i lokanje«,⁸⁵ ali i brojni oblici pučkih praznovjerja (Ciganke gataju i varaju žene, vjerovanje u vukodlake koji noću piju krv, uroci kao uzroci raznih bolesti, nadriliječništvo seoskih baba koje pomažu u sprečavanju začeca mladim ženama, liječe ih od groznice i sl.). Posebna je Relkovićeova zasluga, ističe Došen, to što: »Ovu viru, ove like / i ovije druge slike / ti, viteže, sad obaraš / i velikog bisa paraš«⁸⁶.

Za Došena je Relković dakle, poput pravog viteza katoličke obnove, zaratio s pučkim »krivim bogovima« ili preciznije, riječima Jeana Delumeaua, poganskim mentalitetom.⁸⁷ Prethodni je citat ujedno i dobar primjer onoga što Delumeau ističe kao srž katoličke reformacije (ili tridentskoga katolicizma), a to je dakle prodor u svakodnevni život vjernika. U tome je smislu Došen uistinu vrlo oštar kritičar (tu dakle oštrij i od Relkovića, kojeg sam naziva vitezom!) narodnog mentaliteta,⁸⁸ nesklon bilo kakvim ustupcima i kompromisnim rješenjima.⁸⁹

U Došenovoj *Jeci* uočavam stoga i elemente austrijskoga katoličkog prosvjetiteljstva, i to u osebujnom obliku jozefinističkog poimanja državne Crkve jer je, kako ističe autor, važno služiti i Bogu i kralju, a na korist domovini. Pokazuje to i sljedeći citat u kojemu se Došen, kritizirajući *Tamburaša*, obraća Relkoviću: »Zašto budiš domovinu / da ostavi staru tminu, / da ustane i progleda / i drži se vrsnog reda / kog gradovi i gospoda / i vrsnoga ljudi roda / zagriše mnogo vrime / i kite se vazda njime? / I ovako nakićeni / i naukom pokripljeni / i amo se mnogi šalju / služiti Bogu, služiti kralju, / svoga truda da ne štede / zemlju ovu dok ured.«⁹⁰

Prvi dio *Jeke* Došen zaključuje standardnim oprekama ludost – krepost, tmina – svjetlost. Dok je Relković, naravno, na strani svjetla, *Tamburaš* slijedi *tamne tmine*. Na samome kraju prvoga dijela *Jeke*, osim što Relkovića hvali kao onog koji rasvjetljuje tmine puka, Došen osobito ističe njegovu zaslugu što je napisao knjigu »koja uči / dva jezika potribita« i koja je kao takva od velike koristi »svoj općini«:⁹¹ »Knjiga tvoja jezik uči / kraljev, da se svit ne muči / kad il' jezik kupit valja / il zanimit kod svog kralja.«⁹²

U *Jeci* dakle Došen više puta ističe važnost korisnog djelovanja, odnosno onog koje pridonosi javnom dobru, tj. koristi općini. *Utilitas*, dakle, kako navodi povjesničarka Ivana Horbec,⁹³ u 18. stoljeću postaje svojevrсна konkretizacija općeg dobra, dok je opće dobro »izjednačeno s interesima države, a interesi države s interesima vladara«⁹⁴. I crkvene su strukture u Monarhiji, prema Horbec, bile podložne toj maksimi pa je već Marija

⁸⁵ *Isto*, str. 19.

⁸⁶ *Isto*, str. 20.

⁸⁷ J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 298.

⁸⁸ *Isto*, str. 282.

⁸⁹ U drugom dijelu *Jeke* međutim Došen naglašava sljedeće »Jeka moja nek ne kudi / il poniznog svećenika / il viteškog kog vojnika / ili koje drugo stanje / nek ne takne ni najmanje, / dal pram onom neka ječi / uz tamburu štoono dreči, / i nek slično odjekuje / što od šuplje glave čuje«. Usp. V. DOŠEN, »Jeka planine«, str. 26.

⁹⁰ V. DOŠEN, »Jeka planine«, str. 19.

⁹¹ *Isto*.

⁹² *Isto*, str. 23. Tu dakle Došen, kao i Blagojević u *Pjesniku-putniku* (1771.) poslije njega (pa vjerojatno i po uzoru na njega), hvali Relkovićevu *Novu slavonsku i nimačku gramatiku* (1767.), koja je objavljena baš iste godine kao i *Jeka*.

⁹³ Usp. Ivana HORBEC, *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj 18. stoljeća*, Zagreb, 2018.

⁹⁴ *Isto*, str. 501.

Terezija podupirala ono što je korisno za javnost, a ne samo za svećenstvo, čime je ocr-tala »službenu politiku habsburških vladara«⁹⁵. Došenovo često isticanje Relkoviće-vih zasluga, koje su ponajprije na korist puku, u skladu je stoga sa spomenutom politikom habsburških vladara, čime se autor *Jeke* pokazuje bliskim svjetonazoru austrijskih ka-toličkih prosvjetitelja. U drugome dijelu *Jeke* Došen brani Relkovića od *Tamburaševih* napada što se kao vojnik primio pisanja knjige te taj prigovor odbacuje, argumentirajući to ponovno korisnim djelovanjem vojske i vojnika. S druge pak strane *Tamburaša*, koji je *šišan*, *šupljuglav* i još k tome pijanica, Došen oštro kritizira upravo zbog toga što kao takav nije na korist zajednici. Time se dobro ilustrira Delumeauova teza o nesklonosti svjetovnih svećenika životu u samostanu, koji se u 18. stoljeću počinje doživljavati kao gotovanski i beskoristan.⁹⁶

Kao svjetovnom svećeniku Došenu su dakle bile prihvatljivije jozefinske reformne ideje što pokazuje i njegova *Jeka planine*. Na tome tragu, u drugome dijelu *Jeke* autor nastavlja oštro kritizirati Relkoviće-va napadača koji se, s obzirom na sadržaj kritike, uistinu može prepoznati kao metonimija slavonskih franjevaca uopće. Ilustrira to i sljedeći citat: »Gle-daj kamo smućen srneš / da ti za mrak novce zgrneš / kao da se za to staraš / da po mraku tvom puk varaš, / kad nevišti novce skupe / da noć tvoju skupo kupe / i napune tvoju kesu / zato što mrak tvoj odnesu.«⁹⁷

2.2. *Aždaja sedmoglava bojnim kopljem udarena i nagrđena iliti sablast griha na sedam glavni griha razdiljenoga oštrom istinom pokarana i prikorena. A drugačije: Ukori malo-vridnosti čovičanski postavljen u jednu knjižicu koju sabra, sličnorično izpisa i na svitlo dade Vid Došen, Dalmatin od mora velebitskoga, slavnoga biskupata zagrebskoga misnik, župe dubovičke u viteškoj Krajini slavonskoj brodskoj duševni upravitelj i pastir. U Zagre-bu, pritiskana kod Antona Jandera u Novoj Vesi 1768.*⁹⁸

Došenova *Aždaja sedmoglava* je, prema Krešimiru Georgije-ću, »popularno pisan moralno-poučan spjev o sedam glavnih grijeha; u osmeračkim rimovanim stihovima ispjevano je sedam ukora (...) u duhu kojim su pisane slične knjige katoličke obnove i protureformacije«⁹⁹. Tu Georgije-ću tezu potkrepljuje već i naslov predgovora *Trublja na ogled megdana sazivajuća*, također pisanog u osmercima i u stilu retorike katoličke obnove, koja se oslanja na »metaforu vojne mobilizacije«¹⁰⁰ pa sukladno tome priziva slike borbe, bitke, opreza i pobjede. Takva se militantnost može dakle uočiti i u spomenu-tom predgovoru u kojem Došen *trubljom* saziva vojsku koja će se suprotstaviti aždaji na megdanu: »Evo trublja glas uzdiže / na sve strane nek odliže, / da na pomoć vojsku zove /

---

⁹⁵ *Isto*, str. 496.

⁹⁶ J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 340.

⁹⁷ V. DOŠEN, »Jeka planine«, str. 30.

⁹⁸ Svi citati u radu preuzeti su iz *Djela Vida Došena*, SPH, knj. 34, Tomo MATIĆ – Antun DJAMIĆ (pri-), Zagreb 1969.

⁹⁹ K. GEORGJEVIĆ, *Hrvatska književnost*, str. 249.

¹⁰⁰ R. PO-CHIA HSIA, *The World of Catholic Renewal*, str. 217.

i sakupi vitezove, / da tko kripko srce ima, / bojno kopje hitro prima / te aždaji na megdanu / nek viteški dade ranu.«¹⁰¹

U takvom se simboličkom ratu između dobra i zla samo vojska kreposnih, kojima je oružje »bojno kopje od kriposti«,¹⁰² može suprotstaviti sedmoglavoj aždaji, koja jest metafora sedam smrtnih grijeha pa i samog Sotone.

Nakon *Trublje*, slijedi niz od sedam ukora koji otvara oholost kao prvi ukor. Važnost korisnog djelovanja, kao osebujne spona između tridentskog katolicizma i katoličkog prosvjetiteljstva, Došen naglašava i u *Aždaji*. Da bi istaknuo suprotnost između oholosti i poniznosti, autor se služi metaforama visokih jela koje se uzdižu u visinu, ali ne daju plodove i voćaka koje cvatu u nizini te su korisne jer daju plodove: »Gledaj jele u planini, / gledaj voćke u nizini! / Pod oblak se jela vije, / ali na njoj voća nije. (...) Ti ako ćeš voćka biti / i korisni plod doniti, / holito se ne uzdiži / nit od majke zemlje biži.«¹⁰³

Iz tako pojašnjene suprotnosti između oholog i poniznog čovjeka Došen prelazi na opis, odnosno razliku između puka i onih koji vladaju. Svi vladari, prema Došenu, nose teško breme, a ako pritom nisu ponizni, nego oholi, onda su protiv pravde i razloga, krivi i Bogu i puku.

Došenov opis vladanja kao ropstva i gospode koja su uvijek u brigama podsjeća donekle na deveto poglavlje¹⁰⁴ iz drugog dijela (*Slavonac odpiva u verse Satiru*) i drugog izdanja Relkovićeve *Satira* (1779.) u kojemu Satir pojašnjava Slavoncu zašto su seljaci sretniji od građana, čime se Relković otkriva kao pristaša fiziokratizma.¹⁰⁵ Došen međutim u prvom ukoru (*Od holosti*, 48–77) ne iskazuje takav stav pa je njegova usporedba svjetovnih poglavara i mornara koji su od njih sretniji bliža svjetonazoru katoličke obnove:¹⁰⁶ »Srićniji

¹⁰¹ V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, *Djela Vida Došena*, SPH, knj. 34, Tomo MATIĆ – Antun DJAMIĆ (prir.), Zagreb, 1969., str. 41.

¹⁰² V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 48.

¹⁰³ *Isto*, str. 52.

¹⁰⁴ Matija Antun RELKOVIĆ, »Satir piva Slavoncu, da je stanje jednoga težaka seljanina srićnije od stanja jednoga građanina ili varošanina«, *Satir iliti divji čovik* (1779.), *Djela Matije Antuna Relkovića*, SPH, knj. 23, Tomo MATIĆ (prir.), Zagreb, 1916., str. 160–170.

¹⁰⁵ Francuska ekonomska škola, okupljena oko François-a Quesnaya, iz 18. stoljeća izvore društvenog bogatstva pronalazi u poljoprivrednoj proizvodnji.

¹⁰⁶ Na to upućuju i pojedini dijelovi u *Aždaji*, koji su ponajprije svjetonazorski bliski onima koje ispisuje Ivan Gundulić i to u baroknoj religioznoj poemi *Suze sina razmetnoga* (Venecija, 1622., 1623.). Pritom je važno napomenuti da su u tom smislu dva pisca jedino i usporediva jer je Gundulić, dakako, bitno bolji pjesnik od Došena. Sličnost je uočljiva u tzv. općim mjestima ranonovovjekovne religiozne književnosti pa ne znači da je Došen nužno čitao Gundulića. Došenov je odnos prema ženskoj ljepoti, kao i tijelu uopće, u tome smislu sličan Gundulićevu. Bludnu ženu, koja je kriva za propast *razmetnoga sina*, Gundulić opisuje tako što njezini propadljivu ljepotu uspoređuje s mrtvacem: »A ostriže s' mrca vlase, / i crvima ize iz usi, / te ih iz groba stavi na se, / i u rudeše zlatne spusti: / plien od smrti da je sva dika, / i vez slatki ljubovnika«. Ivan GUNDULIĆ, »Suze sina razmetnoga«, *Djela Iva Frana Gundulića*, SPH, knj. 9, Armin PAVIĆ (prir.), Zagreb, 1877., str. 221. O ljepoti kao prolaznoj i tijelu kao propadljivom piše i Došen. Pokazuje to i nekoliko izabranih primjera iz *Aždaje*: »Kožu s lica skinut podaj / pak se motri i ogledaj, / i vidit ćeš dà strašilo / pod kožom je prije bilo. (...) Kad se žena lipo kiti, / htila b' nebu slična biti, / i cvitove kad nameće, / hoće s zvizdam da trepeće, / da se vidi posve lipa / za učinit koga slipa, / u slipoći da se gane / i da za njom slip pristane. / Ali lažu ta nebesa: / to je komad smradnog mesa / koji kad se lipo šara / ljudske oči da začara, / tad šarena zmija bude / za pogubit mnoge ljude.« V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 55, 115. Kao i Gundulić (»Što je bilo, prošlo je veće, / što ima biti, još nie toga; / a što je sada, za čas ne će / od prošastja ostat' svoga; / na hipu se brieme vrti, / jedan hip je sve do smrti«, I. GUNDULIĆ, »Suzek«, str. 235), i Došen piše o prolaznosti života (*memento mori*) i varljivoj fortuni. Ilustriraju to i sljedeći citati: »I ovo će reć živiti / uvik smrtni sužanj biti,

su pak mornari / neg svitovnji poglavari, / strašnog mora jer talasi / od smrti su česti glasi / i putnike svoje uče / da se Bogu priporuče.«¹⁰⁷

Međutim u drugom ukoru (*Od lakomosti*, 78–98) i kod Došena se (dakle prije drugog izdanja Relkovićeve *Satira*) mogu uočiti stajališta bliska fiziokratizmu: »Plug prostoga i sikira / počnuti slatko tira, / al s gospodom nije tako, / dal se hoće vino jako / koje, kad se stane piti, / brigu more potopiti.«¹⁰⁸

Došen, kao i Relković, kritizira mobe koje organiziraju lakomi gospodari te tako iskorištavaju puk za osobni probitak.

Došenova oštra kritika viših društvenih slojeva poput plemića, sudaca i lakomih vladara uopće koji su na štetu puku kao da tek nagoviješta (ali ništa više od toga!) puno radikalnije anti-feudalne stavove Adama Tadije Blagojevića, koje je taj administrativni zaposlenik u Beču i pristaša jozefinizma iznio u djelu *Pjesnik-putnik* (1771.).¹⁰⁹ Naznačuju to i sljedeći citati: »znaj, kolino i starina / najstražnja je plemština / ako tvoja vrsna dila / njoj se nisu pridružila; (...) da b' očinstvo dosta bilo / što bi sina uzvisilo, / i blato bi bolje bilo / što gospodsko rodi tilo, / neg što biva od težaka / i prostoga od junaka«¹¹⁰.

Glavna zamjerka koju Došen iznosi protiv oholih i lakomih jest ta što takvim beskorisnim djelovanjem trajno čine štetu ne više samo sebi nego i zajednici.

Došenovo isticanje korisnosti i zajedničkoga javnog dobra (za cijelu općinu) »koje čini srićne ljude«¹¹¹ u skladu je sa strujanjima koja se u 18. stoljeću zbivaju »u unutarnjoj politici ranonovovjekovnih monarhija«,¹¹² koje karakterizira »razlaz javnoga (općega) i privatnoga (partikularnoga)«. ¹¹³ Iz navedenog, dakle, proizlazi da se kao cilj vladavine u »inicijalnom razdoblju stvaranja protomodernih državnih struktura« nametnulo »opće dobro«, odnosno »opće blagostanje«. ¹¹⁴ Tako će, pojašnjava Horbec, i u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću »novopostavljeni cilj države« postati »opće dobro, opće blagostanje ili opća sreća«, ¹¹⁵ a *utilitas* »konkretizacija općega dobra i osnovni cilj državne uprave«¹¹⁶. Iako je Došenova *Aždaja* svojim sadržajem primarno vezana uz svjetonazor katoličke obnove (tema sedam smrtnih grijeha), pojedina mjesta unutar ukora svrstavaju Došena i među katoličke prosvjetiteljske pisce. Svrha Došenovih ukora ne iscrpljuje se dakle pri-

---

/ kad čas što se meni vrti, / odma moram pustit smrti (...) Što je bilo, sve će proći, / a što prođe, neće doći / da već na svit kad pogodi / i zavičaj svoj pohodi (...) O, mnogi ti ružno grunu / slipo loveć taštu krunu, / jer kog slipa srića vodi, / a on ludo za njom hodi, / mnogo lakše š njim odkasa / da u jamu gdi nabasa (...), V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 73, 207, 60. Citati iz Gundulićevih *Suza sina razmetnoga* navedeni su prema *Djela Iva Frana Gundulića*, SPH, knj. 9, Armin PAVIĆ (prir.), Zagreb, 1877., str. 215–251.

¹⁰⁷ V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 59.

¹⁰⁸ *Isto*, str. 88.

¹⁰⁹ Usp. Adam Tadija BLAGOJEVIĆ, *Pjesnik-putnik, nikoi događaji pervo i posli puta Josipa II. cesara rimsko-nimačkoga u Slavoniu. Pjevaio je A. T. Blagojević. Štampano u Beču po Josipu Kurcpeku cesarsko kraljevskomu iliričkomu štamparu, godište 1771*, str. 29–30. Knjiga se nalazi u Nacionalnoj i Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u Zbirci rijetkosti pod signaturom R II E-8°-189 a,b.

¹¹⁰ V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 61–62.

¹¹¹ *Isto*, str. 70.

¹¹² I. HORBEC, *Prema modernoj državi*, str. 48.

¹¹³ *Isto*, str. 48.

¹¹⁴ *Isto*, str. 48.

¹¹⁵ *Isto*, str. 50.

¹¹⁶ *Isto*, str. 495–496.

marno u spasu grešnikove duše i Božjoj milosti, što bi bilo bliže svjetonazoru katoličke obnove. Čini se međutim da ukori autoru služe kako bi se obrušio na beskorisnost i štetu koju svaki pojedini grijeh čini zajednici pojedinaca.

U drugom ukoru autor piše i o poštenim, mudrim »općinskim poglavarom«, koji krepno žive od vlastite plaće, ne primaju mito i »troše po razlogu«¹¹⁷ te su kao takvi suprotni lakomcima. Pred kraj drugog ukora Došen dakle hvali dobre i poštene gospodare te napominje kako njegova kritika ipak ne zaobilazi i *manje*, dakle siromašni puk.

Iz navedenog proizlazi da je Došenu, međutim, vrlo važna uređenost zajednice u kojoj svatko vrši svoju dužnost pošteno i »po razlogu«. Slikovito to ilustrira i autorov opis zajednice kao tijela kojemu su poglavari glava, a podložnici tijelo i noge: »Nije glava za gaziti / dal za vladat i paziti, / a noge su opet zato / nek pod glavom gaze blato. / Poglavarom ime dano / svakom čini dosta znano / od općine da su glave / rad vladanja i uprave. / Tako ime podložnika / kaže noge i dužnika, / neka služi i nek hodi / kuda njega glava vodi. / Kad ne nosi glave tilo, / mrcina je i strašilo, / kad pod glavom nije tila, / tikva biva prinemila.«¹¹⁸

U takvom se opisu zajednice može prepoznati »progresivni duh 18. stoljeća« kojemu je, kako to pojašnjava Horbec, upravo red (dakle, uređena zajednica) vrlo važan pojam. To je ujedno i razlog »zašto mnogo vladara, političara i teoretičara važnost reda u državi ističe usporedbom države sa živim organizmom ili uređenim prirodnim sustavima«¹¹⁹. Stoga će među europskim vladarima, a posebice onima prosvijećenog apsolutizma, potreba »prirodnoga reda u državama«¹²⁰ postati vrlo važna. Razmišljanja na tome tragu inspirirala su i Matiju Antuna Relkovića i to prilikom prijevoda *Pilpajevih basni*, zbirke indijskih priča »u čijem uvodu imaginarnom kineskom kralju njegov vezir, nazvan *Srićno viće*, objašnjava uređeni svijet pčela kao utopijsku organizaciju«¹²¹. *Pilpajeve basne* nisu tiskane za Relkovićevo života, ali su, zajedno s prijevodom *Ezopovih basni*, *Naukom političnim i moralnim Pilpaj-bramine* i starijim oblikom *Satira* sačuvane u vinkovačkom rukopisu.¹²² U spomenutom rukopisu naslov *Pilpajevih basni* glasi *Chudoredne pripovidke Pilpay Bramine indianskog mudroznanca iliti vladanje velikih i malih za one koji raddi chute, i Pripovidaju Pripovidke iz Francuskoga u Slavonski Jezik prenesene po Mathiji Antunu Relkovichu slavne Brodske Regimente ober laitenantu. Godine 1767.*¹²³ S obzirom na to da je rukopis datiran godinu dana prije objavljivanja Došenove *Aždaje*, a u godini objavljivanja *Jeke*, ne može se sasvim isključiti mogućnost da je Došen s tim prijevodom bio upoznat i da mu je mogao poslužiti kao poticaj i inspiracija.

U četvrtom ukoru (*Od nenavidosti*) Došen upozorava na veliku štetnost i beskorisnost laži za zajednicu (općinu). U petom ukoru (*Od proždrlosti* 145–177) autor proziva one koji

¹¹⁷ V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 94.

¹¹⁸ *Isto*, str. 97.

¹¹⁹ I. HORBEC, *Prema modernoj državi*, str. 456.

¹²⁰ *Isto*, str. 457.

¹²¹ I. HORBEC, *Prema modernoj državi*, str. 457. Usp. Matija Antun RELKOVIĆ »Pilpajeve fabule«, *Djela Matije Antuna Relkovića*, SPH, knj. 23, Tomo MATIĆ (prir.), Zagreb, 1916., str. 349–460; T. MATIĆ, »Relkovićevo prijevod Pilpajevih basna«, *Rad JAZU*, vol. 220, 1919., str. 156–169.

¹²² T. MATIĆ, »Matija Antun Relković«, *Djela Matije Antuna Relkovića*, SPH, knj. 23, Tomo MATIĆ (prir.), Zagreb, 1916., str. XXV.

¹²³ T. MATIĆ, »Matija Antun Relković«, str. XXVI–XXVII.

nemaju mjere u jelu i piću te, kao i ostali prethodno spomenuti grešnici (oholi, lakomi, bludni, zavidni), da ne »sude razborno«¹²⁴.

Svim je grešnicima, dakle, prema Došenu, zajedničko nerazumno ponašanje kojim postaju robovi vlastitog tijela poput živina. Na taj se način grešnici udaljuju od Boga jer »pamet od razloga« čovjek dobiva od Boga »da nek služi Bogu svome / a ne tilu zemljenome«¹²⁵.

Nadalje, u prethodno spomenutom ukoru Došen osuđuje žderanje i lokanje, koje posebice dolazi do izražaja na slavonskim svadbama. Osim naturalističkih opisa pijanih svatova i kritike kola kao izvora bludnosti (na tragu Relkovića), Došen se u petom ukoru okomio i na brojne običaje vezane uz prošnju mlade i pirove: »Snaša bo se dugo prosi / i čutura puna nosi: / sada valja dat jabuku, / prsten opet sad na ruku; / mladu valja sad zapiti / i žderući odkupiti, / kao da joj biše cina / nikoliko glava vina.«¹²⁶

O važnosti uređene zajednice Došen piše i u petom ukoru, gdje slikovito opisuje odnos između kralja i puka te kori proždrljivce koji se brinu samo za sebe i stoga rade protiv kralja koji brine o zajedničkom dobru: »Kad bo kralja puk ne slavi / dižuć tilo prama glavi, / vas puk valja da postane / tilo s koga glava spane.«¹²⁷

Takav opis vladara kao onog koji se brine za dobro zajednice, prema Horbec, »najbolje odgovara percepciji vladara u doba prosvjetiteljstva« jer upravo prosvijećeni apsolutizam, pojašnjava dalje autorica, »pruža vladaru zaista širok autoritet da zbog korisnosti i nužnosti mobilizira materijalne izvore svoje zemlje. Vladar postaje ideal prosvijećenoga čovjeka i primjer svim građanima države«¹²⁸. Došenovi grešnici svojim sebičnim i beskorisnim ponašanjem ugrožavaju dakle takav ideal i time štete zajednici u cjelini.

U šestom ukoru (*Od srditosti* 177–188) Došen piše o grešniku koji »se mami od ljutine / razum njemu dok pogine«,¹²⁹ što ga nepovratno vodi u propast kao i ostale grešnike.

Posljednji, sedmi ukor (*Od linosti* 188–238) Došen započinje kritikom beskorisnih lijenčina, koje također uspoređuje sa živinama korisnijim od njih.

S obzirom na već spominjan Došenov osjećaj za socijalnu pravdu, i u posljednjem ukoru autor kritizira »lince proste«, ali i pripadnike viših društvenih slojeva (»Te niste li vi od roda / koji sriću za nos voda«¹³⁰) na čiju se rasipnost i luksuz posebno obrušio: »Vi niste li kuće one /gdino novci često zvone, / gdino igra jedne noći / na hiljadu more doći? (...) Još je perčin brašnom bio, / al je trbuh glad ubio: / šaku brašna glava nosi, / trbuh gladan kruha prosi, / na glavu se brašno meće, / a u hambar ni miš neće.«¹³¹

Urbarska regulacija i zaštita seljaka, prema Horbec, upravo se šezdesetih godina 18. stoljeća »postavlja kao moralna obveza vladara«¹³² pa stoga Wenzel Anton Kaunitz pridaje osobitu pažnju zaštiti »običnog čovjeka«¹³³. Prosvijećeni vladar, pojašnjava dalje Hor-

---

¹²⁴ V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 140.

¹²⁵ *Isto*, str. 147.

¹²⁶ *Isto*, str. 152.

¹²⁷ *Isto*, str. 165.

¹²⁸ I. HORBEC, *Prema modernoj državi*, str. 61.

¹²⁹ V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 179.

¹³⁰ *Isto*, str. 195.

¹³¹ *Isto*, str. 195–196.

¹³² I. HORBEC, *Prema modernoj državi*, str. 195.

¹³³ *Isto*, str. 195.

bec, mora se stoga prema svim građanima države odnositi ravnopravno, a »one podložne vlastelinima štititi od samovolje lokalnih autoriteta«¹³⁴.

Mislim da se i u Došenovoj *Aždaji*, koja izlazi iz tiska 1768. godine, može uočiti autorova podrška takvim nastojanjima. Naime u sedmom ukoru Došen osobito oštro kritizira lijene poglavare koji bi trebali biti uzor puku: »Ali linost poglavara / vās podložni puk obara / zao izgled kada dade / nek i oni š njim ne rade, (...) i kad dužni nauk múči / podložnike da ne uči, / i kad pravde on ne čini / potribite u općini.«¹³⁵

Oblast poglavara, piše dalje Došen, dolazi od Boga i zbog toga je njihova dužnost »virmo stadu« služiti i »s Bogom« ga združiti.¹³⁶

Osim Božjih zapovijedi, Došen naglašava kako je vrlo važno paziti i na one »zemaljskog svoga kralja / tko kriv neće da postane / i nesričan da ostane«¹³⁷. Iz navedenog bi se mogao iščitati Došenov katoličko-prosvjetiteljski stav o odnosu između Crkve i države koji ponajbolje opisuje već navedena Lehnerova teza →država [je] odgovorna za ostvarenje sreće i ispravno bogoštovlje, a Crkva za unutarnje duhovno dobro vjernika«¹³⁸.

Dužnost poglavara Došen opisuje kao prosvjetiteljsku i pritom se služi uobičajenom metaforom svjetla. Pokazuje to sljedeći citat: »Poglavarska dužnost biva / da njihova kripot siva, / da podložni puk zasine / i s očiju mrak mu skine.«¹³⁹

Na mnogo mjesta u posljednjem ukoru Došen dakle ističe važnost korisnosti, i kritizira beskorisne lijene poglavare, s kojom, negdje oko polovine sedmog ukora, povezuje spomenutu prosvjetiteljsku dužnost gospodara: »Čuste, lini, gospodari, (...) mlađim svojim nekorisni, (...) zašto pravdu zapuštate, / zašto svoj puk upuštate / brez nauka kada gine / od tupoće i od tmine.«¹⁴⁰

Korisni su poglavari stoga, prema Došenu, oni »što puk uče i svituju, / što puk ljube i miluju / i što mnogu korist čine / da puk njihov ne pogine«¹⁴¹.

Prema samom kraju sedmog ukora Došen se stoga ograđuje od kritike pravednih poglavara te ujedno i pojašnjava zašto se više okomio na lijene poglavare nego na ljude proste, čime ponovno dolazi do izražaja autorov osjećaj za socijalnu pravdu: »Manji sebi i rad veći / sve moraju trudno steći, / veći kad je sve gotovo, / samo vele: »Meni ovo!««¹⁴²

Prosti ljudi, ako su lijeni, čine štetu samo sebi, pojašnjava Došen, a lijeni su poglavari (simbolično kao glava tijela) štetni i beskorisni za čitavu općinu pa time i odgovorni za propuste manjih. Takva autorova argumentacija u posljednjem ukoru mogla bi se dakle primijeniti i na svaki pojedini ukor u *Aždaji sedmoglavoj*.

¹³⁴ *Isto*, str. 202.

¹³⁵ V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 197.

¹³⁶ *Isto*, str. 198.

¹³⁷ *Isto*, str. 202.

¹³⁸ U. L. LEHNER, »The many faces of the Catholic Enlightenment«, str. 27.

¹³⁹ V. DOŠEN, »Aždaja sedmoglava«, str. 208.

¹⁴⁰ *Isto*, str. 212.

¹⁴¹ *Isto*, str. 214.

¹⁴² *Isto*, str. 225.

Zaključak

U Jeci planine i Aždaji sedmoglavoj, kako sam u radu nastojala pokazati i objasniti, mogu se dakle uočiti elementi naslijeđa katoličke obnove kao procesa dugog trajanja, ali i oni koji autora približavaju katoličkim prosvjetiteljima. Te posljednje elemente smatram vrlo važnima jer se upravo na temelju njih može nešto preciznije objasniti i definirati značenje Došenova prosvjetiteljskog rada.

U oba analizirana djela autor dakle naglašava važnost korisnog djelovanja za opće dobro zajednice. U *Jeci planine* autor ističe Relkovićeve zasluge, koje su ponajprije na korist puku, što je, kako sam nastojala pokazati, bilo u skladu s politikom habsburških vladara u 18. stoljeću i njihovom brigom za korist zajednice, čime se autor Jeka pokazuje bliskim svjetonazoru austrijskih katoličkih prosvjetitelja. Kao nemilosrdan kritičar raznih oblika pučkih praznovjerja u Jeci, odnosno poganskog mentaliteta,¹⁴³ Došen se nadovezuje i na dugu tradiciju djela katoličke obnove iz prethodnog stoljeća.

O Došenovoj *Aždaji sedmoglavoj* u hrvatskoj književnoj historiografiji pisalo se uglavnom u kontekstu katoličke obnove, na što upućuje i zaključna teza Krešimira Georgijevića u poglavlju o Došenu¹⁴⁴ u književnopovijesnoj sintezi *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* (1969): »Vid Došen je pisao u duhu katoličke obnove, on je crkveni moralist. Korisne impulse koje je primio od Relkovića iskoristio je prilično jednostrano – da napadne stanje morala i rđave običaje u narodnom životu slavonskog provincijala.«¹⁴⁵ Georgijevićevu zaključnu tezu ipak bi trebalo nadopuniti i pojasniti. S jedne strane Došen svakako jest pisac koji je u *Aždaji* pisao u duhu katoličke obnove, što se razabire već iz same teme djela, a to su ovdje dodatno ilustrirali i pojedini izabrani primjeri iz Aždaje, poput onih koji su svjetonazorski bliski Gundulićevim *Suzama sina razmetnog* te osobito predgovor djela naslovljen *Trublja na ogled megdana sazivajuća*. S druge pak strane, kada piše o životu Slavonaca u 18. stoljeću, Došen to čini i u *Aždaji* na tragu Matije Antuna Relkovića i njegove kritike, ali mislim ipak ne toliko jednostrano kako to navodi Georgijević. Za Došena su grijesi štetni ne više samo za pojedinca, koji kao grešnik bespovratno srlja u propast, nego i za zajednicu u cjelini jer joj ne donose baš nikakvu korist. Korisnost se, dakle, kao osebujna vrlina, javlja u svih sedam ukora *Aždaje sedmoglave* na temelju čega se može zaključiti kako je Došen i u tome djelu pisao na tragu katoličkih prosvjetitelja kojima je, kako je prije u tekstu navedeno, upravo korisnost (korist zajednice) bila važna maksima.

---

¹⁴³ J. DELUMEAU, *Katolicizam između Lutera i Voltera*, str. 298.

¹⁴⁴ K. GEORGJEVIĆ, »Vid Došen«, *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb, 1969., str. 248–252.

¹⁴⁵ *Isto*, str. 252.

SUMMARY

*DOŠEN'S ECHOES OF MOUNTAIN (1767) AND SEVEN-HEADED DRAGON (1768)
IN THE CONTEXT OF THE CATHOLIC RENOVATION CONTEXT AND REGARDING
ASPECTS OF THE CATHOLIC ENLIGHTENMENT*

Croatian literary historiography (Matić, Kombol, Georgijević, Bogišić et al.) described Vid Došen mostly as a religious writer, who in his writings Echoes of Mountain and Seven-headed Dragon criticized folk life and customs in Slavonia in the eighteenth century. As such Došen was predominantly perceived as an enlightenment writer, whose most prominent representative in Slavonia was Matija Antun Relković. Still, Došen's enlightenment work, which was similar to the first edition of Relković's Satyr or a Wild Man (1762), is not sufficiently explained. Therefore, author in this article tries to analyze Došen's writings from the perspective of the Catholic renovation, which was a long-term process. Moreover, Došen's work is also contextualized within Catholic Enlightenment, since such ideas are recognizable through Došen's attitude that beneficial actions should contribute to the public good (i.e. benefit of a community). The latter, according to the author of the article, are especially important since these Catholic-enlightenment elements in Došen's writings can help us to define and explain significance of his enlightenment work. Namely, Došen as a priest should have been acquainted with Josephinism and contemporary reform ideas. In Echoes of Mountain author underscores Relković's efforts regarding benefits of folk, which can be related to the politics of the Habsburg rulers in the eighteenth century and their concern about advancement of community. Thus, such an attitude reveals author of the Echoes as a supporter of the ideas of (Austrian) Catholic enlighteners. Although Došen's Dragon primarily is related to the issues of the Catholic renovation (topic of seven deadly sins), it seems that author uses this topic to criticize each one of deadly sins and damage these sins do to a community. Furthermore, author emphasizes usefulness as a peculiar virtue that appears in all the seven reprimands to Seven-headed Dragon, and because of that one can conclude that Došen in this work followed examples of Catholic enlighteners, who regarded usefulness (benefit of a community) as prime maxim.

KEY WORDS: *Vid Došen, Jeka planine [Echoes of Mountain], Aždaja sedmoglava [Seven-headed Dragon], Catholic renovation, Catholic Enlightenment.*

